

להבין שמועות

פרשת בלק

שמיעת חזרת הש"ץ

איתא בחז"ל [סנהדרין ק"ה ב'] "מזכרותיו של אוחו קטע אהה יודע מה היה בלבו, בקש לומר שלא יהיה להם צחי כנסיות וצחי מדרכות – אמר מה טבו אהליך יעקב, בקש לומר לא תשרה שכינה עליהם – אמר ומשכנותיך ישראל". ומבואר מזה שיש צ' דרגות צחיות, יש דרגה של "אהלי יעקב", ויש דרגה של "משכנות ישראל" (שישראל מורה על דרגה גבוהה יותר), וכשהם בדרגה הצ' אז שורה השכינה עליהם. וזה תלוי בזדאי בדרגת התפילה וכבוד ציהכ"נ וכו'. וע"כ נדון בתקנה זו אשר אנו מקיימים צ"פ בכל יום, מהו גדר התקנה וקיומה הל"מ.

א] מקור הסוגיא של חזרת הש"ץ, הוא בסוף ר"ה [לג:]: "כשם ששליח צבור חייב, כך כל יחיד ויחיד חייב, ר"ג אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן". **ואף** דלמעשה סדר התפילה שוה לפי שניהם, שמתפללין הציבור בלחש ואח"כ הש"ץ בקול, אמנם מחלוקתם היא איזו היא התפילה העיקרית. לדעת רבנן כל אדם חייב להתפלל בעצמו ומקיים הוא את חובתו בתפילה בלחש, לבד ממי שאינו בקי, שבשבילו נתקנה החזרה, ואילו לדעת ר"ג כולם יוצאים יד"ח מהש"ץ, ומה שבכל זאת מתפללין תפילת לחש הוא כדי להסדיר שליח צבור תפלתו.

ובגמ' נתבאר דפלוגתת ר"ג ורבנן היא בכל תפילות השנה, כדאי' [בדף לה]. דהלכה כרבנן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים, וכרבנן בימות השנה. וכ"כ הריטב"א בשם הגאונים שרבן גמליאל ורבנן בכל ברכות פליגי, ע"ש.

ובעצם יש כאן מחלוקת יסודית מהי התפילה העיקרית של הציבור, דלפי ר"ג דש"ץ מוציא, א"כ תפילת הש"ץ היא בעצם תפילת הציבור, אבל לפי חכמים תפילת הציבור הוא מה שהתפללו ביחד, ורק יש כאן תקנה נוספת שש"ץ יתפלל להוציא את שאינו בקי.

ב] ונמצא שלדידן דפסקי' בכל השנה כחכמים, שאין יוצא בהם אלא מי שאינו בקי. ומכוון לבו לתפילת הש"ץ, א"כ היה ראוי שנחייב בחזרת הש"ץ רק במקום שיש מי שאינו בקי, דאם כולם בקי אין א"כ לא שייך טעם התקנה.

אמנם כתב השו"ע [קכ"ד ס"ג] "קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפלה, אעפ"כ ירד ש"צ וחזר להתפלל, כדי לקיים תקנת חכמים". **והמקור** מתשו' הרמב"ם, שכתב: "הואיל ותקנו חכמים שירד שליח ציבור לפני התיבה להוציא את מי שאינו בקי, לא תהיה חזרת הש"ץ ברכה לבטלה כלל, מפני עיקר התקנה, ואע"פ שלא יהיה בקהל מי שאינו בקי! שכל דבר הנתקן בשביל דבר אחר אין ענינו שלא נעשית התקנה ההיא עד שיהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו, רק ענינו שנעשה התקנה ההיא על כל פנים, גזירה שמא יהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו".

וכ"כ הלבוש: "שאם לא כן לא היו חכמים נותנין דבריהם לשיעורים, והיה צריך לכל תפלה לחפש כל איש שבבית הכנסת אם הוא בקי אם לאו" (ובלשון החזו"א: "ששקדו חכמים כדי שהאינו בקי יוכל לצאת, ועשאוהו לחוב קבוע להש"צ בכל בי עשרה").

ובטור הביא סברת הרמב"ם, והוסיף: "וגם מחזיר התפלה **כדי שיענו קדושה אחריו**". ובערוה"ש הוסיף על סברתו, דהתקנה היא גם משום ברכת כהנים, דא"א בלא שלש אחרונות, ולכן תקנו לגמור כל האמצעיות לבלתי לחלק בתקנה.

ג] והנה לפי טעמו של הרמב"ם דהתקנה משום אינו בקי אין, יל"ע בחיוב הציבור לשמוע החזרה, דאמנם מחויבים כל ציבור לקיים התקנה ולהעמיד הש"ץ לחזור התפילה, וחייבין לענות אמן על ברכתיו כדין, אבל מנ"ל שצריכים הציבור גם להקשיב ולכוון לברכות?

אבל התשובה לזה, מכיון שא"א להוציא יד"ח אף בשאינו בקי, כי אם ביש עשרה בבהכ"נ, וכדאיתא במגילה [כג:]: "אין פורסין על שמע, ואין עוברין לפני התיבה וכו' בפחות מעשרה", וגם חזרת הש"ץ היא בגדר דברים שבקדושה, מפני הקדושה שיש בה. **ויסוד** הדברים, ש'ונקדשתי בתוך בני ישראל' פירושו שיש עשרה שמקדישים את שמו, (ולא שיש אחד שמקדיש את שמו שהוא נמצא בתוך עדה), וכ"מ בלבוש סי' תקצ"ד "כל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה, עיקר יסודו משום דברוב עם הדרת מלך, ר"ל כשמשבחין ומספרין כבודו של מלך יהיה ברוב עם". ודבר זה מתקיים דוקא בחזרת הש"ץ, שכולם שומעים מהש"ץ, וכאילו אומרים בפיהם, וכמש"כ הריטב"א [בר"ה לד:]: "דבצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו".

וב'שערי זבולון' [ש"ב פ"א] ביאר עפ"ד הרי"צ גיאנות, שכתב "דאין היחיד נעשה שליח להוציא יד"ח תפילה – אלא לציבור, אבל אינו נעשה שליח ליחיד", והיינו דאין מספיק שיש מעמד עשרה, אלא בעי שיהא ש"צ להוציאן, ואז מוציא שאינו בקי (ודלא כהר"ן הו"ד ברמ"א).

ולפ"ז ביאר, דאף שהציבור התפללו, מ"מ התקנה היא שהציבור מתפללין עוד פעם ע"י הש"ץ, והוא הנקרא תפילת הציבור, ולכך יוצא האיניו בקי מכח שנעשה בציבור.

ד] וזה הביאור במה שכתב הרא"ש, הביאו השו"ע [קכ"ד סעיף ד'] "בשעת החזרה הקהל יש להם לשתוק ולכוין לברכות שמברך החזן ולענות אמן, דאם אין ט' מכוונים לברכותיו קרוב להיות ברכותיו לבטלה". והיינו משום שרק בכה"ג שיש י' שומעין נאמרה ההלכה של חזרת הש"ץ, וכאשר לא מתקיים התנאי, א"כ לחינם חזר על התפילה. **והוסיף** השו"ע "לכן כ"א יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו, ויכוין לברכת החזן". ובמ"ב כ' "וע"כ יראה לכתחילה לכוין לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד".

וכן מוכח בב"י [ס"ו] שהביא מדברי האבודרהם "כמה גדול שכר המתפלל עם הציבור, כי בתפילה אחת שמתפלל עמהם נחשב לו שכר כמתפלל ערב ובקר וצהרים ביחיד, כיצד; תפילתו בלחש - י"ט, וחייב אדם שלא לדבר בעוד ששליח ציבור מחזיר התפילה ושיכוין לשמוע ברכותיו ושומע כעונה הרי י"ט ברכות אחרות..", הרי מפורש בדבריו דחייב אדם לשמוע הברכות, ושיהיה בגדר שומע כעונה (**ובשם** הגר"א ז"ל פירשו כן [הובא במעשה רב בשם הגר"ז מסלנט] את מאמר חז"ל בירושלמי: "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל", שזהו סוד ב' תפילות א' בלחש וא' בחזרת הש"ץ, "ששם מתקבלת התפלה ביותר". וכן ידוע בשם האר"י, דסודו גדול ורם יותר מתפילת לחש)

וכ"ה במ"ב [סק"כ] עמש"כ הרמ"א די"א שכל העם עומדין בחזרת הש"ץ, ביאר המ"ב "דכיון שמכוונים ושומעים מש"ץ ושומע כעונה וכאלו מתפללין בעצמם דמיא" (ודו"ק בגר"א שהביא דברי הרמ"א האלו על מש"כ השו"ע דאם אין ט' מכוונים וכו', דהדין עמידה מוכיח על החובה שיהא שומע כעונה), ובסק"כ"ו הביא המ"ב: "כתב בשל"ה ראיתי מהחרדים אל דבר ד' שמשימין הסידור בפניהם בשעת חזרת התפילה ועיניהם וליבם שם שלא יראו חוצה, ואז מכוונים על כל מלה ומלה".

והטעם לכל זה כמשנ"ת לעיל, וכמש"כ האג"מ [ה"ד סי' י"ט]: "דתקנת חזרת הש"ץ היתה לאלו שהיה מוציא אותם בתפלת י"ח.. וא"כ הרי צריך להיות ממש כפי התקנה שתיקנו להוציא את שאינו בקי, דצריך דוקא שישמעו לכל מה שאומר הש"ץ, וצריך שיהיו עשרה השומעין דוקא, דהא תפלת י"ח אין יכול אחד להוציא את חברו. וזהו מש"כ הטור שם מתשובת הרא"ש דכשאין תשעה המכוונים בברכות ש"צ קרוב בעיני להיות ברכת ש"ץ לבטלה כי נתקנה ברכות ש"ץ לאומרם בעשרה".

הרחבת הסוגיא של חזרת השי"ץ

א] הנה בשו"ע בסי' נ"ה סידר דיני צירוף לקדיש, ובס"ו כתב: "אם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם, או שהוא ישן, אפ"ה מצטרף עמהם". **ומקורו** בב"י בשם תשו' מהר"ם מרוטנבורג, שהיקל לצרף מי שבאמצע תפלתו: "דכיון שהוא בבית הכנסת מן האגף ולפנים מצטרף עמהם, אף על פי שאינו עונה עמהם, וקרינא ביה ונקדשתי בתוך בני ישראל, דכל בי עשרה שכינתא שריא". (ונראה דלדעתו פ"ה הפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', היינו אַחַד שמקדיש את שם ה', שהוא נמצא בתוך עדה של בני ישראל, ששם שורה השכינה, ושם ראוי להקדיש את שמו, ולא כמש"כ הלבוש שהוא משום 'ברוב עם הדרת מלך', שזה דוקא כשהעם כולו משתתף באמירה).

וכתב הב"י: "ומכאן למד מורי הרב הגדול מהר"י בירב, שאם היה אחד ישן מצטרף לקדיש וקדושה, דכיון דאיכא עשרה דבני קדושה הם שפיר שריא שכינה עלייהו. והאגור כ' דשמא י"ל דכל הראוי לבילה בילה מעכבת בו, [וישן חשוב אינו ראוי לבילה] אמנם כדאי הוא מהר"י ב' לסמוך עליו".

ב] ובאמת הט"ז הקשה ע"ז, שאין הישן דומה למי שהתחיל להתפלל לבדו, ששם אף על פי שאינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור, מכל מקום יכול לשתוק ולכוון ושומע כעונה, (ואף אם אינו עושה כן, מ"מ הוי 'ראוי לבילה' שיכול לעשות כן), מה שאין כן בישן. וגם י"ל דהישן גרע אפי' מקטן, וכמ"ש ב"י בסי' ד' בשם הזוהר דסלקא מיני' נשמתא ולא הוה בכלל קדושה, דטעי' טעמא דמותא, ורוח מסאבתא שריי' עלוהי.

ויותר תמה הט"ז על מה שהובא בשם האגור דנהיגי לצרף אפי' שמשיחים שיחת חולין, "דהיאך מביא ראייה מן השוטים האלו שעושים איסור בהפסקת שיחה בטילה, אשר גדול עונם מאוד, ובאמת אני אומר שחלילה להצטרף עם אנשים פושעים כאלה כשאין מנין זולתם, ק"ו שלא ללמוד מזה היתר לישן כלל וכלל. ותו דהא כבר קבע בש"ע הלכה בסי' קכ"ד דאם אין ט' שמכווני' לדברי ש"ץ בשעת חזרת התפילה דקרוב להיות ברכה לבטלה כ"ש כשהוא ישן דאין להקל לכתחלה".

ג] והגר"ז (נה ז', וכ"ה בקצש"ע סי' כ' ובבא"ח וכה"ח) מחמת הקושיא מסי' קכ"ד, כתב דזהו רק לענין קדיש וברכו, או אפילו לענין קדושה אם השליח צבור עדיין לא התפלל בלחש, אבל ש"צ שהתפלל לעצמו, וחזר התפלה פעם שנית, צריך שיהיו ט' שעונים אחריו אמן, כדי שלא יהיו ברכותיו לבטלה. (ובאמת אין בשו"ע הכרח דמיירי גם בחזרה, שהרי הסימן כולו מיירי בדיני קדיש, ומדויק בלשונו 'אם התחיל אחד מהעשרה להתפלל וכו' היינו שאינו יכול לענות על קדיש ישתבח וברכו לפי שכבר התחיל בתפלה, ואם היה מיירי בענין החזרה היה צ"ל 'ואם א' עודנו מתפלל').

אמנם בב"י מוכח שלא ס"ל כהגר"ז, שהרי הביא דברי האגור בשם מהר"ל, שהרגיש בעצמו ממש"כ הרא"ש בתשובה, שצריך שיהיו תשעה מכוונים לברכות השליח צבור בחזרה, ודחה דחזינן שנהגו העולם לצרף גם את השח שיחת חולין וכו'. והיינו שאין זה מעכב להלכה, ורק לכתחלה בודאי שיש להזהר כדברי הרא"ש.

וכן הדרישה (בסק"א) הרגיש בקושיא מסי' נ"ה, ולכן כתב: "מה שאמרו קרוב להיות ברכותיו לבטלה, קרוב, ולא ממש, שהרי מבואר לעיל סימן נ"ה שאם התחיל שליח צבור בעשרה ויצאו מקצתם גומר. וגם נתבאר בבית יוסף לעיל סימן נ"ה שאפילו מקצתם ישנים, או אפי' מספרים שמועות ושיחת חולין, אף על פי כן מתפלל השליח צבור חזרה וגומר תפלתו". ע"כ. והביאו להלכה האליה רבה (סק"ח).

ועי' במג"א סי' נ"ה בשם מהר"ל [וכן הביא הב"י מהאגור], "דאף על גב דכתב הרא"ש דבעינן שיכוונו ט' לברכת הש"ץ כמ"ש סי' קכ"ד ס"ד, לא נהיגין הכי דהא חזי' דאפי' מי שמשיח ואינו שומע מצטרף", (ומזה סמך להקל לכה"פ לגבי ישן דאפשר לצרפו).

ד] וכ"כ החיד"א בברכי יוסף: "קשה על מרן השלחן ערוך שכתב דין זה שישן מצטרף, ובסימן קכ"ד פסק כתשובת הרא"ש, ומזכה שטרא לבי תרי. ואפשר שמרן עשה עיקר לדינא כדברי רבו מהר"י בירב שישן מצטרף, ואעפ"כ לא נמנע מלהעלות על שלחנו סברת הרא"ש משום חומרא".

ואף שסיים שם "ודוחק", אולם בספר טהרת המים [ש"ט, מערכת ה' אות כ'], הביא דברי הברכי יוסף, וכתב: "ואני אומר שאין כאן דוחק, וניכרים דברי אמת של הדרישה והאליה רבה שכתבו שאין זה ממש לבטלה, אלא חומרא בעלמא, ומרן השלחן ערוך בא להחמיר להזהיר לכתחלה לכל יחיד המצטרף למנין שישמע ויכוין היטב, ולא ישיח שיחת חולין בשעת חזרת השליח צבור, כיון שהוא שלא לצורך, אבל כשהוא לצורך, כגון שמתפלל שמונה עשרה, הרי ההיתר מבואר בש"ע עצמו סימן נ"ה".

ובשו"ת יהודה יעלה [סי' כ"ו] ביאר, דהיא גופה מש"כ הב"י עפ"י האגור, דלא נהיגין עלמא כן, היינו דאף דנקטי' כהרא"ש, מ"מ מנהג עוקר הלכה, ולא נתפשטה הוראת הרא"ש בזה, "ובדבר דכ"ע נהוגין דינא הכי, דאטו כו"ע פושעין נינהו".

ה] וכשנדון בדעת המ"ב מאי קסבר, הנה בסי' נ"ה הביא על השו"ע את שי' הט"ז שחלק וסבר דישין אינו מצטרף, וכתב דלכתחלה בודאי צריך להקיצו ועכ"פ לעוררו שיהא מתנמנם. **ובביה"ל** הוסיף: "ואם אי אפשר ג"כ בזה - צ"ע למעשה, כי אף דבפמ"ג כתב דאם א"א הסומך על ש"ע לא הפסיד, וכן משמע מהח"א, הלא הברכי יוסף וכן הדה"ח הסכימו עם הט"ז והפר"ח". ונשאר דקשה לסמוך ע"ז.

וכן בסי' קכ"ד כתב דאם יש משיחין ואינם שומעים, טוב להתנות שאם לא יענו ט' לתפלתו תהא תפלתו תפלת נדבה, שבעצם בזה הוא מבטל את תקנת חזרת הש"ץ, והופך את תפילתו לתפילת יחיד.

ובאמת רבים תמהו ע"ז, דאם הוי תפילת נדבה, א"כ א"א לומר קדושה וברכת כהנים, וכן אם ירצה מי מהציבור לצאת בתפילתו (כגון שטעה וכדו') באופן כזה לא יוכל לצאת. **אמנם** מהא גופיה מוכח כמה החזיק המ"ב בדעתו כהרא"ש, ולכך הוה פשיטא ליה שאם אין ט' ששומעין א"כ התפילה כבר בלא"ה אינה בגדר חזרת הש"ץ, וא"כ ע"י התנאי נמצא רק מרויח, שלכה"פ הוא לא ישא בברכה לבטלה.

ז] אלא שמאיך גיסא יש להוכיח במ"ב שלא נקט לחיוב גמור לשמוע כל הברכות, שהרי כתב [בסקי"ז] "הקהל יש להם וכו' - ע"כ יש ליזהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ, ואפילו אם מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה, ג"כ לא יפה הם עושים שאם הלומדים יפנו ללימודם עמי הארץ ילמדו מהן שלא להאזין לש"ץ ויעסקו בשיחה בטילה ח"ו נמצאו מחטיאין את הרבים", והנה לא הזכיר המ"ב בדבריו הענין לשמוע משום חשש ברכה לבטלה של הש"ץ.

ובאמת יש לשים לב, דהמ"ב לא נקט כהגר"ז שיישב הסתירה מסי' נ"ה, דכאן מיירי רק בקדיש וקדושה, אלא כהט"ז שחלק על השו"ע, וא"כ אין כאן הכרעה ברורה בדברי המ"ב, דהרי בסי' נ"ה מבואר לא כן. **וא"כ** גם בדברי המ"ב אפשר לומר שנקט כן בדרך חומרא, ולא בהכרעה כדעת הרא"ש (ומש"כ להתנות הוא בדרך עיצה טובה, כמש"כ דטוב לנהוג כן, אבל העיקר לדינא כפי המנהג, כמו שכתב בתחילה, וכסברת המהרי"ל דמהמנהג חזי' דלא נהגו כהרא"ש).

ח] והנה ההבנה הפשוטה בדברי הרא"ש שצריך להקשיב ולכוון לכל הברכות, אמנם באמת נראה דבמש"כ יש להם לשתוק ולכוין לברכות..", אפשר לפרשו על טופס הברכה 'ברוך אתה ה' מגן אברהם' וכו', שזה הנוסח המעכב בברכה כמב' בפוסקים, זה מעכב בשמיעה. **זה** מדויק מדברי המ"ב, דעל מש"כ השו"ע דאם אין ט' מכוונים קרוב לברכה לבטלה, כתב "ע"כ יראה לכתחילה לכוין לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד", ומשמע שזהו דין לכתחילה. **וכן** על דברי השו"ע בסעיף ז': "לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חזר התפלה", פי' המ"ב "ר"ל אפילו אם ירצה ליזהר בסוף כל ברכה לכוין ולענות אמן", משמע שאם יכוין בסוף כל ברכה אין בכך חשש, ורק מה שמשיח עושה לא כהוגן.

וכן בסקל"ג הביא המ"ב את דברי המג"א בשם הב"ח "דמכיון דתיקון רבנן שיחזור ש"ץ התפילה, אפילו כולם התפללו כאלו מחוייבים באותה ברכה קרינן להו, ואין להם לענות אפילו יודע באיזה ברכה קאי הש"ץ - אם לא שמע סיום הברכה מהש"ץ גופא", ואח"כ הוסיף "ויש לחוש לזה לכתחילה ליזהר לשמוע כל ברכות י"ח מפי הש"ץ גופא, וגם בלא"ה מצוה לכוין לשמוע ברכת הש"ץ וכדלעיל".

ואת"ש לפ"ז שהביא המ"ב העיצה של תנאי שיהיה נדבה, דוקא באופן כזה שיש מי שמשיח בתפילה, שמסתבר דאינו שומע גם את החתימה, אבל בכל מי שחושש שלא יקשיבו לתפלתו א"צ לעשות תנאי, כיון שאת סיום הברכה יש להניח שישמעו ויענו כדין.

ט] ועוד יש להוכיח שלא בעי' כאן שמיעה גמורה לכל מילה, דהרי הרא"ש הוא זה שעורר לזה שאין אנו יכולים לכוון לכל מילה, כמש"כ בתשובה [כלל ד' סימן י"ט] "ובברכת יוצר אור וערבית אני אומר עם שליח צבור בנחת, כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם החזן בשתיקה, וגם אם היה אדם מכוין לדברי שליח צבור בשתיקה, ובאמצע הברכות פנה לבו לדברים אחרים הרי הפסיד הברכה כי הפסיק באמצעיתה,"

וכן הטור למד מדבריו לגבי חזרת הש"ץ - "דמוטב שיתפללו יחידיים, כי מי שירצה לצאת בתפלת שליח צבור צריך שיכוין לכל מה שיאמר השליח צבור, ואם חיסר אפילו מלה אחת שלא כיון לה - לא יצא".

ומבואר כאן, דאע"ג שאין אנו יכולים לכוון כמו מי שצריך לצאת יד"ח, מ"מ מהני ונחשב חזרת הש"ץ. ואם היה צריך כונה שלימה, היה ראוי לבטל חזרת הש"ץ, שהרי בין כך לא מתקיים התקנה כדינה.